

В домі Судгу

Редьярд Кіплінг

Новела

Переклад: Юрій Лісняк

На кілька ступенів зійдім
З дороги рівної життя —
Й химерний світ побачим ми,
Де джин і дев, упир і змій
У п'їтмі шастають нічній,
Бо ми в прадавнім краї тім,
Що населяють сили тьми.
"Від смерку до світу"

Дім Судгу, двоповерховий, з чотирма вікнами в різьблених рамах зі старого потемнілого дерева й пласкою покрівлею, стоїть біля Таксальської брами. Впізнати його можна по п'яťох червоних відбитках долоні на білій стіні між горішніми вікнами, схожих на бубнову п'ятірку. Нижній поверх займають із цілою юрбою жінок, служників, приятелів та нахлібників крамар Бгагван Дас і ще один чоловік, що живе буцімто з різьблення печаток. А в двох горішніх кімнатках раніш мешкали Джану, Азізун і маленький чорнорудий тер'єр, що його вкрав з дому одного англійця й подарував Джану якийсь солдат. Тепер нагорі живе тільки Джану. Сам Судгу звичайно спить на покрівлі, коли не на вулиці. Під справжнім глиняним дахом він ночує лиш тоді, коли холоднішої пори їздить до Пешавара провідати сина, що держить там біля брами Едвардса крамничку старовинних речей. Судгу мій шири́й приятель, бо його небіж, син двоюрідного брата, завдяки моїй протекції дістав посаду старшого розсильного в одній великій крамниці англійського селища. Судгу віщує мені, що бог незабаром зробить мене віце-губернатором. Певно, так воно й буде. Він дуже старий, зовсім сивий, майже беззубий і вже позбувся свого розуму, та й трохи не всіх почуттів, крім хіба любові до сина — того, що живе в Пешаварі. Джа ну й Азізун — кашмірки, відомі на все місто жінки вельми стародавньої й більш чи менш почесної професії; щоправда, Азізун уже вийшла заміж за одного студента-медика з Північно-Західної Індії й тепер живе цілком порядним життям десь під Барейлі. Бгагван Дас — здирця і підроблювач харчів. Він дуже багатий. Його сусід, що нібито живе з різьблення печаток, удає дуже вбогого. Оце й усе, що вам треба знати про чотирьох головних пожильців дому Судгу. Звісно, є ще я; але я тільки хор, що виступає в епілозі з поясненнями. Отож мене можна не рахувати.

Судгу не мудрий. Бгагван Дас тільки вміє брехати; а той чоловік, що нібито різьбить печатки, найрозумніший з них усіх — крім Джану. Вона ще й вродлива, однак це сюди не стосується.

Син Судгу в Пешаварі захворів на плеврит, і старий дуже стривожився. А різьбяр печаток, почувши про його турботу, добряче нажився па ній. Той різьбяр не відстає від часу. Він знайшов собі в Пешаварі приятеля, що телеграфом сповіщає його щодня про стан здоров'я сина Судгу. Ось із цього й починається вся історія.

Якось увечері небіж Судгу сказав мені, що Судгу хоче зі мною побачитись, але він занадто старий і кволий, щоб самому прийти до мене, отож я зроблю його господі превелику честь, коли завітаю туди. Я погодився; одначе гадаю, що Судгу, тоді ще досить грошовитий, міг би прислати по мене щось краще за страшенно труську ікку[1], коли вже забажав у паркий квітневий вечір привезти майбутнього віце-губернатора до міста.

Ікка їхала не надто швидко. Вже зовсім стемніло, коли ми спинились навпроти мавзолею Ранджіта Сінха, неподалік від головної брами Форту[2]. Судгу вже чекав там і сказав мені, що за таку мою ласку до нього я напевне стану віце-губернатором перше, ніж посивію. Тоді ми ще з чверть години гомоніли під зорями в саду Хузурі-Баг про погоду, про моє здоров'я та про врожай на пшеницю.

Нарешті Судгу дійшов до суті справи. Він сказав, що Джану йому розповіла, ніби саркар[3] видав наказ проти чаклунства, щоб часом чаклунством не вбили колись імператриці Індії[4]. Мені не було відомо про такий наказ; але я здогадувався, що побачу щось цікаве. Отож я запевнив старого, що уряд зовсім не засуджує чаклунства, а навпаки, схвалює. Навіть найвищі урядовці самі вдаються до нього. (Ну, а справді: що ж таке наш щорічний фінансовий звіт, як не чаклунство?) Тоді, щоб додати Судгу відваги, я сказав, що коли готується якесь джаду[5], то я згоден навіть санкціонувати його своєю присутністю і простежити, щоб то було чисте джаду, цебто біла магія — на відміну від нечистого джаду, яке вбиває людей. Судгу ще довгенько мулявся, та врешті таки признався, що саме задля цього й запросив мене. А потім, збиваючись і затинаячись, розповів, що різьбяр печаток — чаклун якнайчистішого гатунку; він щодня добуває для Судгу звістки про хворого сина в Пешаварі швидше, ніж могла б донести блискавка, і ті звістки щоразу підтверджуються в листах. Далі, він попередив Судгу, що синові його загрожує якась велика небезпека, але її можна відвернути чистим чаклунством — за великі гроші, певна річ. Я вже збагнув, як стоїть справа, і сказав старому, що теж трохи знаюсь на джаду — по-своєму, по-європейському — і піду з ним до його дому простежити, щоб усе робилось чесно, як слід. Ми зразу й вирушили, і дорогою Судгу розповів мені, що вже сплатив різьбярєві більш як сотню рупій, а сьогоднішнє джаду коштуватиме ще двісті. Потім додав, що це не дуже й дорого, коли зважити, в якій небезпеці його син; але думав він, здається мені, не так.

Коли ми під'їхали до оселі, в чільних вікнах не світилося. З різьбярєвої майстерні чути було якісь страшні зойки, немовби в когось душа рвалася з тіла. Судгу весь затрусився. На сходах, коли ми помацки підіймалися нагору, він пояснив мені, що джаду вже почалося. Джану й Азізун зустріли нас нагорі біля сходів і повідомили, що джаду відбудуватиметься в їхній кімнаті, бо вона просторіша. Джану, жінка досить вільнодумна, шепнула мені, що все це тільки хитрощі, аби виманити гроші в Судгу, і що

різьбяр після смерті не мине пекла. Судгу трохи не плакав зі страху та старечої немочі. Він усе ходив туди й сюди по напівтемній кімнаті, раз у раз мимрячи синове ім'я та допитуючись в Азізун, чи не слід би різьбяреві трохи скинути йому з ціни, як хазяїнові дому. Джану потягла мене до ніші різьбленого вікна, в глибший затінок. Віконниці було позачиняно, і в кімнаті горів лише малесенький світильничок. Там я міг zostатись непомітним, аби тільки не ворушився.

Та ось зойки внизу стихли, і ми почули, що по сходах хтось ступає. То був різьбяр. Він зупинився під дверима, тер'єр загавкав, Азізун брязнула заціпкою, і різьбяр наказав Судгу погасити світильничок. У кімнаті стало темно, як у льоху, тільки червоно жаріли дві хукки[6] Джану й Азізун. Різьбяр зайшов, і я почув, як Судгу впав додолу й застогнав. Азізун затамувала дух, а Джану здригнулась і позадкувала до ліжка. Дзенькнуло щось металеве, а тоді над самою долівкою спалахнуло бліде зеленово-блакитне полум'я. У тьмяному його світлі стало видно Азізун, скулену в кутку, з тер'єром між коліними, Джану, що сиділа на ліжку, нахилившись уперед і заломивши руки, тремтячого Судгу ницьма на долівці й самого різьбяра.

Не хотів би я ще раз побачити таку людину, як той різьбяр. Він був голий до пояса, у сплетеному з білого жасмину вінку з руку завтовшки, в жовтаво-рожевій пов'язці на стегнах, а на кісточках мав залізні браслети. Та це ще не могло вжахнути нікого. Похолов я, вгледівши його обличчя. По-перше, воно було синяво-сіре. По-друге, очі він закотив під лоба, аж видніли самі білки, а по-третє, то було обличчя демона, вампіра, чиє завгодно, тільки не того влєсливого, слизького старого поганця, що вдень сидів унизу за верста том. Він лежав долічерева, схрестивши руки за спиною, мовби його кинули додолу зв'язаного. Не торкалась долівки тільки голова, бо шию він задер майже сторчма вгору, паче кобра, готова кинутись на жертву. То було моторошне видовище. Посеред кімнати, на голій глиняній долівці, стояла велика, глибока мідна миска, а посеред неї плавав блідий зелено-блакитний вогник, ніби в нічнику. Різьбяр тричі проповз по долівці круг миски. Як він те робив, я не знаю. Я бачив тільки, що в нього брижилися м'язи вздовж хребта, але не міг помітити в ньому більш ніякого руху. Жива в нього була наче сама голова, як не рахувати отого повільного випинання й опадання спинних м'язів. Джану в себе на ліжку дихала часто-часто; Азізун затулила очі руками, а старий Судгу, вибираючи з сивої бороди сміття, що націплялося з долівки, тихенько плакав. Увесь жах був у тому, що це плазуче створіння рухалося зовсім нечутно — сунулось по долівці, та й годі! Затямте, це тривало хвилин із десять, і тер'єр скавчав, Азізун трусилася, Джану задихалась, а Судгу плакав.

Я відчув, що в мене волосся стає дибом, а серце моє стукотіло, як млинок-вентилятор. На щастя, різьбяр сам викрив себе, вдавшись до свого найефектнішого трюку, і я зразу отямився. Докінчивши втретє те неймовірне коло круг миски, він задер голову якомога вище й пустив струмінь полум'я з ніздрів. А я знаю, як робиться цей фокус, навіть сам умію його робити, отож мені зразу відлягло від серця: це ж простісінька плутня! Якби різьбяр тільки повзав і не намагався вразити глядачів ще дужче, я б міг бозна-що подумати. Вгледівши вогняний струмінь, обидві жінки

скрикнули, і різьбярєва голова опала, стукнувшись підборіддям об долівку, а тіло застигло, мов труп зі скрученими за спиною руками. Так тривало хвилин із п'ять; зеленаво-блакитний вогник у мисці помалу згасав. Джану нахилилась і поправила обручку на нозі, Азізун відвернулась до стіни й узяла тер'єра на руки. Судгу несвідомо простяг руку до хукки Джану, і жінка ногою підсунула її по долівці до нього. На стіні, якраз над різьбярєвим тілом, висіли яскраві портрети королеви і принца Уельського[7] в рамках з тисненого картону. Вони дивилися згори на всю ту виставу і неначе ще підкреслювали її химерність.

Саме як тиша ставала вже нестерпна, тіло пере вернулося й відкотилось від миски, де знову завмерло, тільки горілиць. У мисці щось тихенько плюснуло — як ото рибка плюскає, коли вискочить з води за мушкою, — і зеленавий вогник спалахнув знову.

Я глянув на миску й побачив, що там погойдується на воді голівка малого тубільця, засушена, зморщена, аж почорніла, з розплющеними очима, розтуленим ротом, обголена. Своєю раптовістю ця поява здалася ще жахливіша, ніж фокус із повзанням. Ніхто не встиг і слова вимовити, як голова заговорила.

Прочитайте в Едгара По опис голосу загіпнотизованої людини, що вмирає, — і то ви хіба наполовину збагнете, як ужахнув мене голос тієї голови.

Вона вимовляла слова по одному через секунду чи дві, і в голосі чулось якесь "дзінь-дзінь-дзінь", ніби дзеленькав дзвіночок. Отак дзеленькаючи, повільно, ніби сама до себе, вона говорила кілька хвилин, перше ніж на мені просох холодний піт. А тоді в мене сяйнув щасливий здогад. Я придивився до непорушного тіла біля дверей і побачив, що на шиї в нього, у ямочці над ключицею, тіпається м'яз, який ніколи не скорочується, коли людина просто дихає. Отже, це просто вправне відтворення єгипетських містерій, про які часом трапляється читати в книжках; а голос — такий майстерний і моторошний взірець черевомовлення, що кращого й не почуєш. А голівка все говорила, плюскочучи водою об край миски. Вона розповіла Судгу, що вже знов скімлив, сховавши обличчя, про хворобу його сина, про весь її перебіг аж до того вечора. Я довіку поважатиму різьбярє за те, що він гак точно пам'ятав час, зазначений у пешаварських телеграмах. Далі голова сказала, що вправні лікарі день і ніч борються за життя недужого і що він напевне видужає, коли подвоїти плату могутньому чарівникові, якому вона служить.

Ось тут різьбярє, з мистецького погляду, припустився помилки. Це ж нікуди не годиться — просити подвоєння домовленої плати голосом Лазаря, що тільки-но встав з домовини. І Джану, яка мала справді нежіночий розум, помітила це водночас зі мною. Я почув, як вона презирливо прошепотіла: "Аслі нагі! Хараб!"[8] — і якраз ту мить вогник у мисці погас, голова замовкла й у темряві рипнули, відчиняючись, двері. Джану витерла сірника, засвітила світильник, і ми побачили, що миски, голівки й самого різьбярє вже нема. Судгу ламав руки і запевняв усіх нас, що він не зміг би нашкрятати ще двохсот рупій навіть заради спасіння власної душі. Азізун у своєму кутку трохи не билась в істериці, зате Джану, сівши знов на ліжку, спокійнісінько міркувала вголос, чи все це не звичайнісіньке банао, тобто дурисвітство.

Я пояснив їй різьбяреве джаду, наскільки вмів, одначе її міркування були куди простіші:

— Такі чари, що весь час вимагають плати, — це не справжні чари, — сказала вона. — Моя мати мене вчила, що любовні замови мають силу тільки в того, хто сам любить. А цей різьбяр брехун і диявол. Я не посмію ні сказати нічого, ні зробити, ні попросити когось, щоб зробив, бо я заборгувала Бгагванові Дасові за дві золоті каблучки і важкий браслет на ногу. Я мушу купувати харчі у нього в крамниці. А різьбяр Бгагванів Дасів приятель, і він мені отрути підсипле. Це дурне джаду вже десять днів триває і щодня коштує Судгу багато рупій. Досі різьбяр обходився чорними курми, лимонами та мантрами[9]. Такого, як оце сьогодні, він ще не показував. Азізун дурепа і скоро стане парда-нішін[10]. Судгу вже втратив і силу, й розум. А я ж то сподівалась дістати від нього чимало рупій, ще поки він живий, а ще більше — коли вмере! А він, бачте, викидає всі свої гроші цьому виплодкові диявола й ослиці, цьому різьбяреві!

Тоді я спитав її:

— А навіщо Судгу втяг у це діло мене? Звичайно, я можу побалакати з різьбярем, і йому доведеться вернути гроші. Це ж усе дитяча витівка... ганьба... і безглуздя.

— А Судгу і є як мала дитина, — відказала Джану. — Він прожив свої сімдесят років на дахах і дурний, як коза. Він привіз вас сюди, щоб упевнити себе, що він не порушує ніяких законів саркара, чию сіль він їв колись давно. Він ладен молитись на порох із різьбяревих ніг, а той коровоїд заборонив йому провідати сина. Що знає Судгу про ваші закони та вашу пошту-блискавку? А я маю сидіти й дивитись, як його грошики пливуть до тієї брехливої тварюки.

Джану тупнула ногою і трохи не заплакала зі злості; старий Судгу, накритий рядном, скімлив у кутку, а Азізун силкувалася встромити цибух у його дурні старі уста.

А тепер справа стоїть ось як. Я здуру дав підставу для звинувачення в тому, що за моєю допомогою чи співучастю різьбяр видурює в людей гроші. А це забороняє стаття чотириста двадцята карного кодексу Індійської імперії. Вдіяти щось я безсилий, і то ось чому. Повідомити поліцію я не можу. Де я візьму свідків, щоб підтвердили мої слова? Джану затялась і не хоче, а Азізун тепер під покривалом, десь коло Барейлі, загубилась у цій нашій неосяжній Індії. Не можу я й сам уладнати справу, побалакавши з різьбярем: я певен, що Судгу мені не повірить, а крім того, це б неминуче скінчилось отруєнням Джану, зв'язаної своїм боргом крамареві. А старий блазень Судгу щоразу, як ми спіткаємось, шамкоче мені мій дурний жарт, що саркар нібито ставиться до чаклунства прихильно. Син його вже одужав; та Судгу цілком підпав під вплив різьбярів і слухається його порад у всьому. А Джану щодня бачить, як ті гроші, що вона сподівалась виманити в Судгу, пливуть до різьбярів, і що день то лютішає та хмурнішає.

Вона нікому нічого не скаже, бо не сміє, але, як ніщо їй не перешкодить, боюся, що десь у середині травня різьбяр помре від холери — миш'якової тобто. І тоді я буду причетний до вбивства в домі Судгу.

Примітки:

- [1] І к к а — візницька бідка.
- [2] Форт — стародавня фортеця на північно-східній околиці Лахора.
- [3] С а р к а р — влада, уряд.
- [4] Тобто королеви Вікторії. 1876 року Індію проголошено імперією під суверенітетом британської корони.
- [5] Джаду — ритуал.
- [6] Хукка — кальян, курильний пристрій, де дим проціджується крізь воду.
- [7] Принц Уельський — титул наступника англійського престолу.
- [8] Аслі нагі! Хараб! — Це шахрайство! Партач!
- [9] Мантра — молитва або заклинання.
- [10] Парда-нішін — дослівно: "та, що за завісою", тобто заміжня.